

Frolík, Jan

Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu

Archaeologia historica. 2013, vol. 38, iss. 1, pp. 91-105

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128309>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu

JAN FROLÍK

Abstrakt: V příspěvku jsou vyhodnoceny hrobové nálezy z II. nádvoří Pražského hradu, tj. plochy západního předhradí z období 9.–13. století (celkem 80 hrobů). Pohřebiště vzniklo v okolí nejstaršího hradního kostela Panny Marie (před 885). Velmi složitý a dynamický byl vzájemný vztah opevnění západního předhradí a akropole a zkoumaného pohřebiště.

Klíčová slova: pohřebiště – Pražský hrad – raný středověk – opevnění.

A Burial Ground in the Second Courtyard of Prague Castle

Abstract: This contribution assesses burial finds from the second courtyard of Prague Castle, the western outer bailey area, from the 9th – 13th centuries (80 graves in total). The burial ground was established in close proximity of the Church of the Virgin Mary, the oldest church of the Prague Castle complex dating from the year 885. The relationship between the fortification of the western outer bailey and the acropolis and the investigated burial ground appears to have been complex and dynamic.

Key words: Burial ground – Prague Castle – early Middle Ages – fortification.

1. Úvod

Během archeologického výzkumu Pražského hradu, který byl zahájen jako vědecký projekt v roce 1925 a navazoval na starší archeologické aktivity od roku 1824, bylo shromážděno obrovské množství nálezů a poznatků o minulosti této významné památky (k historii výzkumu Frolík 2008). Jejich zpřístupňování a vyhodnocování je dlouhodobým úkolem. V roce 2001 přistoupilo archeologické pracoviště na Pražském hradě ke zpracování všech hrobových nálezů z jeho areálu a souvisejícího nejbližšího okolí. Celkem bylo identifikováno 31 míst, na nichž byly učiněny nálezy hrobového charakteru od počátku raného středověku až do novověku. Vyhodnocena a publikována byla pohřebiště obklopující hradní areál ze severní a západní strany (Královská zahrada, Jízdárna Pražského hradu, Jelení ulice, bývalá Strahovská cihelna, poloha Na Panenské, poloha Malovanka a areál Strahovského kláštera; Pohrbívání 2005; 2006). Poněkud odlišným způsobem byly zpřístupněny prameny k pohřebišti na Loretánském náměstí (Boháčová–Blažková 2011). Z technických důvodů zůstalo tehdy mimo zpracování pohřebiště v Lumbeho zahradě (též za Jízdárnou; Frolík v tisku), jehož zpracování s cílem zpřístupnit všechny nálezy bylo zahájeno v roce 2011.

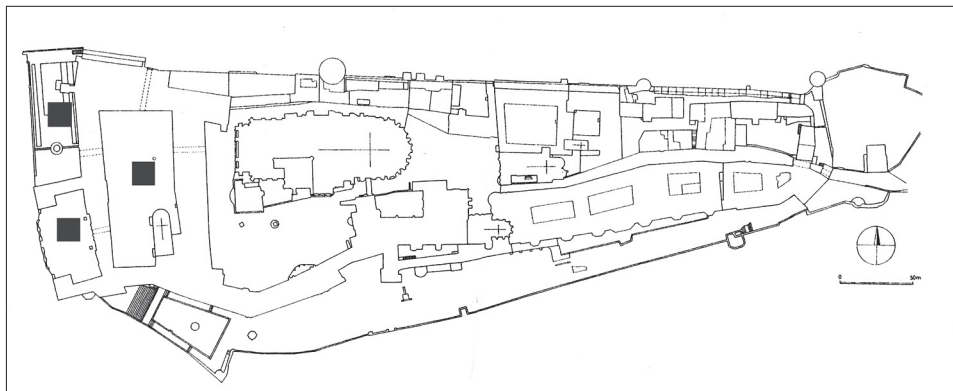
Samostatnou část tvoří zpracování a zpřístupnění hrobových nálezů z vnitřního areálu Pražského hradu. Zde bylo nejvíce pohřbů nalezeno na III. hradním nádvoří, zejména v okolí katedrály sv. Víta (shromážděny byly informace o 245 pohřbech) a na II. nádvoří Pražského hradu (zde zejména v souvislosti se zaniklým nejstarším hradním kostelem Panny Marie). Odlišný problém představují pohřby v interiéru zdejších církevních staveb (chrám sv. Víta, bazilika sv. Jiří). V případě baziliky sv. Jiří je alespoň základní přehled k dispozici (Borkovský 1975). Získat přehled o pohřbech v katedrále sv. Víta je úkolem dalšího studia, které se bude muset vyrovnat nejen s archeologickými poznatky získávanými od roku 1824, ale také s množstvím někdy obtížně srozumitelných zpráv o pohřbech konkrétních osob. V současné době bylo dokončeno shromáždění a vyhodnocení nálezů a informací o pohřbech na II. nádvoří Pražského hradu. Následující text předkládá nejdůležitější závěry. Podrobný katalog bude publikován samostatně včetně analýzy předkládaných závěrů.

2. Vymezení zkoumaného areálu

Areál, na němž se nacházejí zkoumané hroby, zahrnuje celou západní část dnešního Pražského hradu. Jedná se tedy nejen o dnešní II. hradní nádvoří, ale také o nádvoří

první a nádvoří „Na Baště“ neboli čtvrté (obr. 1, 2). Z historického hlediska jde o západní předhradí raně středověkého Pražského hradu (Frolík–Smetánka 1997). Dělicí linii mezi předhradím a akropolí (na III. hradním nádvoří a na ploše východně od něho) tvoří linie opevnění procházející Středním křídlem. Pro vymezení zkoumaného areálu byla zvolena linie tvořená románskou hradební zdí procházející dodnes středem uvedeného křídla. Tato hradba nahradila po roce 1135 starší dřevohlinité opevnění situované ne-
patrně východněji.

Z hlediska vývoje Pražského hradu je nejdůležitějším objektem v ploše západního před-
hradí zaniklý kostel Panny Marie, postavený někdy v letech 882–884 jako nejstarší církevní
stavba na Hradě (Frolík–Maříková–Kubková–Růžičková–Zeman 2000, 17–96). Jako jedno-
značná součást Pražského hradu (západní předhradí) fungoval celý areál až do postavení

Obr. 1. Praha – Hrad. Lokalizace zkoumaného areálu s vyznačením I., II. a IV. nádvoří. Vytvořil J. Frolík.

Abb. 1. Prag – Burg. Lokalisierung des untersuchten Areals mit Kennzeichnung des I., II. und IV. Burghofs. Erstellt von J. Frolík.

Obr. 2. Praha – Hrad, II. nádvoří. Vpravo Severozápadní křídlo s kostelem Panny Marie, naproti uprostřed průjezd (klenutý průchod) a průchod (pravoúhlý průchod) na III. nádvoří. Vpravo od nich kaple sv. Kříže. Foto J. Frolík.

Abb. 2. Prag – Burg, II. Burghof. Rechts der Nordwestflügel mit Marienkirche, gegenüber in der Mitte Durchfahrt (gewölbt) und Durchgang (rechteckig) zum III. Burghof. Rechts davon die Heiligkreuzkapelle. Foto J. Frolík.

výše uvedené románské hradby, která opevněný hradní areál omezila na původní akropoli. Další podstatnou proměnu přineslo zesílení opevnění Pražského hradu na konci vlády Přemysla Otakara II. v roce 1278. Současnou podobu získalo původní západní předhradí až během přestavby Pražského hradu v období Marie Terezie (1754–1775), pokud nepočítáme úpravy IV. nádvoří Josipem Plečnikem (1930–1933).

3. Charakteristika pramenů

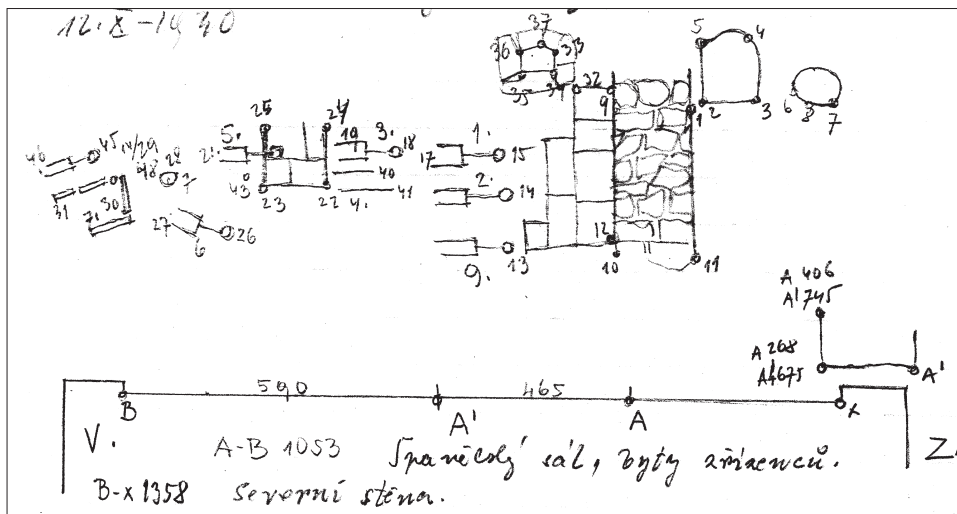
Při shromažďování poznatků o jednotlivých hrobech bylo nezbytné se vyrovnat s některými zvláštnostmi. Pohřebiště v okolí Pražského hradu byla převážně zkoumána v rámci jednoho výzkumu (být třeba v několika sezónách). Jen ojediněle byly nálezy získávány po delší období, vždy však s vědomím, že se jedná o jedno pohřebiště (například pohřebiště pod Jízdárnou Pražského hradu a jižně od ní, z něhož byly hrobové nálezy shromažďovány v období 1919–1983; Tomková 2006, 15–77). Na II. nádvoří a sousedících plochách se setkáváme se situací, kdy byly pohřby nalezeny opakovaně jako součást složitých terénních situací často s dlouhým časovým odstupem. Povědomost o existenci rozsáhlejšího pohřebiště se objevila až v souvislosti s nálezem kostela Panny Marie. Proto nemá dochovaná dokumentace jednotný charakter a nebylo pořizováno ani jednotné číslování hrobů. Informace o nálezech jsou rozptýleny v denících výzkumu. Nejednotně byla pořizována fotografická dokumentace a není k dispozici ke všem hrobům. Torzovitě se dochovala plánová dokumentace, s výjimkou posledních dokumentovaných hrobů v roce 1992 není k dispozici obvyklá kresebná dokumentace na milimetrových papírech, i když z charakteru celkových plánů lze soudit, že alespoň zčásti existovala. Závažným zdrojem informací jsou také přírůstkové seznamy nálezů, protože se v nich objevují informace o jinde nezaznamenaných nálezech. Na druhé straně však byly hroby identifikovány při pracích, u nichž se obvykle nepředpokládala archeologická asistence a dokumentace terénních situací (například geologické nebo statické sondy v roce 1930). Identifikaci komplikovala někdy nejednoznačná lokalizace vycházející z dobové situace, která se mohla změnit. Potíže působilo též opakované číslování nálezů stejnými čísly, nebo naopak nepřidělení čísel všem pohřbům. Přes uvedené obtíže se domnívám, že se podařilo shromáždit všechny existující informace o hrobových nálezech ve vymezeném areálu. Identifikované hroby dostaly přidělena nová čísla s předponou IIN, která by měla uvedené nejasnosti odstranit. Při eventuálním objevu dalších hrobů v budoucnosti by nové číslování navazovalo na existující soubor.

4. Přehled nálezů

Poprvé byly hrobové nálezy zaznamenány při hloubení štoly/kolektoru v průjezdu mezi II. a III. nádvořím, a to západně od románské hradby. Nález tří hrobů (IIN001–IIN003) se v deníku zmiňuje k datům 8.–11. června 1929 (Deník 1929, 1123–1124). Okrajově byl zveřejněn v literatuře (Borkovský 1949, 56; 1969, 139–140).

Další dva hroby (IIN004–IIN005) byly dokumentovány při hloubení statických a geologických sond na IV. hradním nádvoří v období 24. března až 20. května 1930 (Deník 1929–1934, 1163–1186). Přesnou lokalizaci sond dovolila geologická dokumentace, protože ve stejné době probíhalo hloubení dalších statických sond pro další připravované stavby ve stejném prostoru s duplicitním číslováním. U obou dokumentovaných hrobů překvapuje hloubka, v níž byly nalezeny (10 m, resp. 11–12,8 m), naznačující obrovské terénní změny, které se zde od raného středověku odehrály.

První velká skupina pohřbů byla zkoumána v průjezdu spojujícím II. a IV. hradní nádvoří a zčásti také na přiléhající ploše II. nádvoří v období 11. října až 5. listopadu 1930. Podnětem bylo hloubení štoly/kolektoru napříč II. nádvořím, dále zmíněným průjezdem s pokračováním přes IV. nádvoří na Hradčanské náměstí (obr. 3). Terénní situace v průjezdu již byla detailně analyzována při revizi nálezové situace kostela Panny Marie (Frolík–Maříková–Růžičková–Zeman 2000, 51–53, 89–90) a opírala se o dvě starší zveřejnění, detailnější (Borkovský 1949, 67–73, obr. II a III) a stručnější (Borkovský 1953, 130). Dochována je

Obr. 3. Praha – Hrad, průjezd mezi II. a IV. hradním nádvořím. Ukázka dokumentace hrobů z výzkumu v roce 1930 (hroby IIN006–IIN022). Kresba I. Borkovský.

Abb. 3. Prag – Burg, Durchfahrt zwischen dem II. und IV. Burghof. Probe der Gräberdokumentation von der Grabung aus dem Jahr 1930 (Gräber IIN006–IIN022). Zeichnung I. Borkovský.

zčásti (?) též terénní dokumentace včetně několika řezů terény, která dovoluje rekonstrukci stratigrafických poměrů v okolí kostela. Dokumentováno bylo 17 hrobů v průjezdu (IIN006–IIN022) a jeden hrob v ploše II. nádvoří (IIN023). Doplňme, že tato archeologická akce vedla ke správné lokalizaci kostela Panny Marie (Borkovský 1949).

Hypotéza o lokalizaci kostela Panny Marie do okolí průjezdu mezi II. a IV. nádvořím vedla I. Borkovského k položení několika sond v Severozápadním křídle, a to jižně od uvedeného průjezdu v období 15.–29. července 1946. Výzkum byl přerušen pro nedostatek financí. Výzkumné práce jsou špatně dokumentovány, postrádáme deníkové záznamy, skromná je i fotodokumentace. Objeveny byly celkem čtyři hroby (IIN024–IIN027). V literatuře byly tyto hroby zmíněny marginálně (Borkovský 1953, 131).

V období 13.–25. května 1948 se archeologové vrátili do Středního křídla. Souběžně s existujícím průjezdem byl zřizován po jižní straně průchod pro pěší. Při této příležitosti byly nalezeny čtyři další hroby (IIN028–IIN031). Hroby byly v literatuře zmíněny opět pouze okrajově (Borkovský 1949, 55–58; 1969, 51–52), hlavní zájem se soustředil na poznatky o románské hradbě, eventuálně o starším opevnění. Zmínit je nutné i záměnu nálezů získaných v průchodu v tomto roce s nálezů ze sousedního průjezdu v roce 1929.

Obr. 4. Praha – Hrad, II. nádvoří, západní část. Plocha s hroby IIN035–IIN038 během výzkumu v roce 1950. Foto I. Borkovský (?).

Abb. 4. Prag – Burg, II. Burghof, Westteil. Fläche mit den Gräbern IIN035–IIN038 während der Grabung von 1950. Foto I. Borkovský (?).

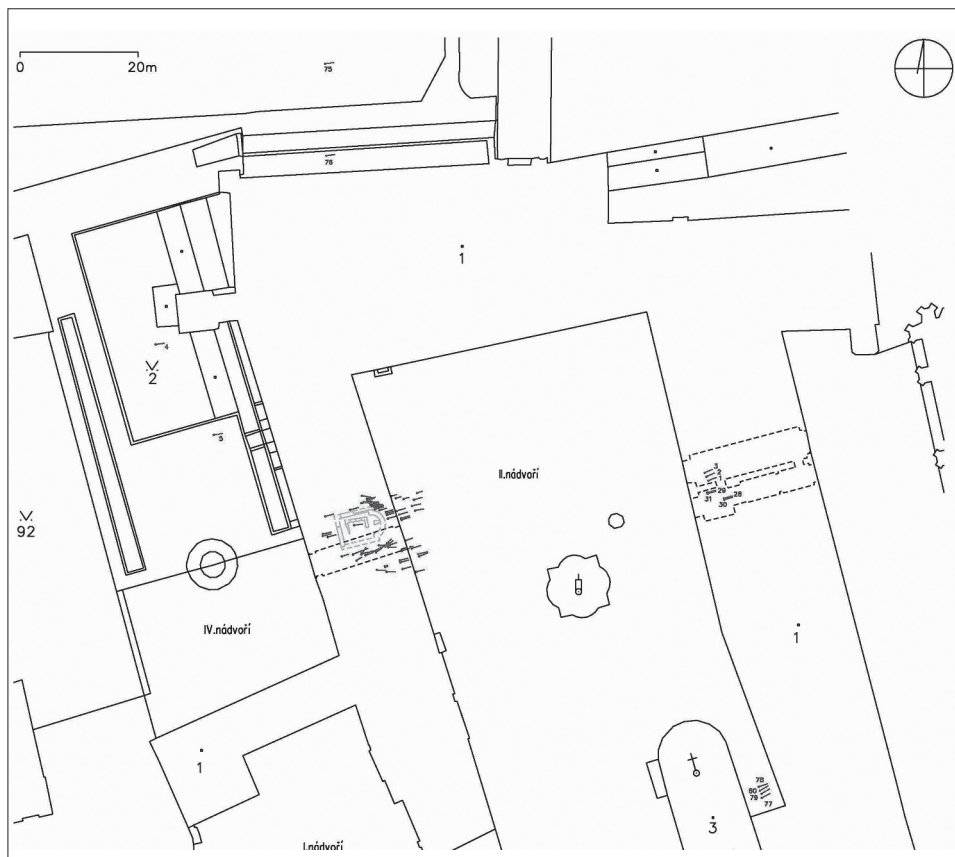
Největší množství hrobových nálezů bylo registrováno při plošném archeologickém odkryvu v Severozápadním křídle, a to po obou stranách průjezdu v období 5. června až 19. prosince 1952. Při tomto výzkumu byly objeveny základy kostela Panny Marie, na které se posléze soustředil hlavní výzkumný zájem. Díky detailní publikaci (Borkovský 1953) je terénní situace relativně detailně známa v blízkém okolí kostela (tj. severně od průjezdu), menší pozornost byla věnována zveřejnění údajů o situaci na přiléhající ploše II. nádvoří a situaci jižně od průjezdu, kde archeologické práce navázaly na nedokončenou sondáž

z roku 1946. Početná je fotodokumentace, dovolující doplnění některých důležitých detailů. V letech 1995 a 1996 proběhl v souvislosti s novou památkovou úpravou v kostele a na ploše kolem něho revizní výzkum (Frolík–Maříková–Růžičková–Zeman 2000, 51–53, 89–90), který znovuodhalil některé hroby a překvapivě zjistil, že antropologický materiál nebyl při výzkumu v letech 1950–1952 vyzdvížen. Všechny znovuodhalené hroby se podařilo ztotožnit s pohřby zkoumanými v 50. letech. Kolem kostela Panny Marie bylo celkem prozkoumáno dalších 38 hrobů (NII032–NII060, IIN063, IIN067–IIN074; obr. 4), další dva v interiéru kostela (NII061 a NII062). Jenom na základě údajů v přírůstkovém seznamu nálezů jsme schopni identifikovat další tři hroby (IIN064–IIN066) objevené náhodně v okrajových (?) částech zkoumané plochy v letech 1954 a 1955.

Nálezem dvou hrobů (IIN075 a IIN076) u severní strany křídla se Španělským sálem v období 11. ledna 1960 až 18. března 1960 se vracíme na IV. hradní nádvoří a ke statickým sondám. Obdobně jako v roce 1930 byly tyto hroby zjištěny ve značné hloubce (9,5 m). Publikovány nebyly.

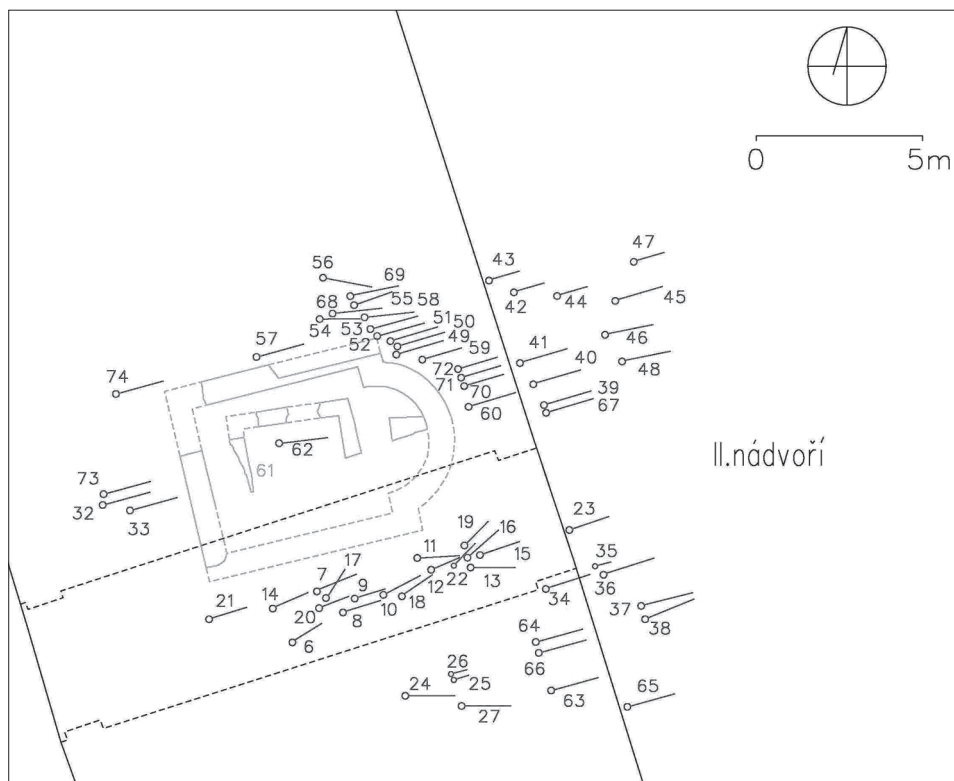
Poslední archeologickou aktivitu představuje záchranný výzkum na II. nádvoří v zákoutí mezi Středním křídlem a kaplí sv. Kříže v období 13. července až 18. prosince 1992. Při této příležitosti byly prozkoumány části čtyř hrobů (IIN077–IIN080). Nález nebyl dosud detailně publikován.

Celkem bylo v období 1929–1992 zjištěno a dokumentováno na ploše původního západního raně středověkého předhradí Pražského hradu 80 hrobů (obr. 5, 6).

Obr. 5. Praha – Hrad, I, II. a IV. nádvoří. Lokalizace jednotlivých hrobů. Vyhotovala firma Geo.cz.

Abb. 5. Prag – Burg, I, II. und IV. Burghof. Lokalisierung der einzelnen Gräber. Erstellt von der Firma Geo.cz.

Obr. 6. Praha – Hrad, I, II. a IV. nádvoří, okolí zaniklého kostela Panny Marie. Detail lokalizace jednotlivých hrobů. Vyhotovila firma Geo.cz.

Abb. 6. Prag – Burg, I, II. und IV. Burghof, Umgebung der untergegangenen Marienkirche. Detail, Lokalisierung der einzelnen Gräber. Erstellt von der Firma Geo.cz.

5. Charakteristika pohřebiště

Pohřebiště na II. hradním nádvoří patří počtem hrobů (80) k větším pohřebištím na Pražském hradě a nejbližším okolí. Nejpočetnější je hřbitov na III. hradním nádvoří, tj. v okolí chrámu sv. Víta (245 hrobů). Větší je také počet pohřbů v bazilice a klášteře sv. Jiří (123). Vně Pražského hradu je největší pohřebiště na Loretánském náměstí (údajně 721 hrobů; Boháčová–Blažková 2011, 293–306). Větší jsou také pohřebiště Jízdárna (131) a Za Jízdárnou/Lumbeho zahrada (141). Ostatní pohřebiště jsou menší (Jelení ulice – 17, Strahov – 15 a nově objevená pohřebiště Střešovická ulice – 49 a Prašný most – 77). V některých případech nelze počet hrobů určit (Královská zahrada, Strahovská cihelna, Na Panenské, Malovanka). S výjimkou pohřebiště Za Jízdárnou/Lumbeho zahrada se však jedná pouze o orientační údaje, neboť se jedná pouze o část původního rozsahu. Platí to i pro pohřby na II. hradním nádvoří, kde byly rozsáhlé části původních terénů odstraněny během hloubení příkopů ve vrcholném středověku a novověku, eventuálně při výstavbě obytné zástavby (zaniklé gotické? a renesanční stavby uprostřed nádvoří, stavba Severozápadního a Severního křídla). Odhad počtu hrobů je nereálný, zdá se však, že nalezených 80 hrobů je pouze menší část původní skutečnosti.

Antropologický rozbor všech dochovaných kosterních pozůstatků dovoluje některá pozorování týkající se složení populace pohřbívané na jednotlivých pohřebištích. Pohřebiště na II. hradním nádvoří se vyznačuje největším zastoupením dětí ze všech posuzovaných pohřebišť (57 % – započítány jsou vždy pouze hroby, kde bylo antropologické určení možné). Blíží se mu pouze pohřebiště Lumbeho zahrada/Za Jízdárnou (44 %), na ostatních

pohřebištích je zastoupení dětí mnohem nižší (Jízdárna 29 %, Strahov 20 %, III. nádvoří 12 %). Pohřebiště ve vnitřním hradním areálu mají zastoupení mužských pohřbů, které se blíží běžnému zastoupení v populaci (II. nádvoří 42 %, III. nádvoří 49 % – počítán je pouze poměr mužských a ženských hrobů, nejsou započítány hroby dětské a neurčitelné). Na pohřebištích vně Pražského hradu je zastoupení mužských hrobů nízké (Jízdárna 38 %) až velmi nízké (Strahov 29 %, Jelení ulice 20 %). Vysvětlení tohoto jevu není snadné. Část odpovědi se může skrývat ve skutečnosti, že posuzovaná pohřebiště vně hradního areálu končí chronologicky dříve (11. století) než pohřebiště uvnitř Hradu (II. nádvoří ve 13. století – viz níže, III. nádvoří ve 14. století). Vyšší zastoupení mužských hrobů na pohřebišti Jízdárna oproti ostatním mimohradním pohřebišťům může být dáno skutečností, že je zde zastoupena také novověká složka.

Rozdílné je také zastoupení pohřbů s přídatky (milodary, osobní výbava). Pohřebiště na II. nádvoří je nejchudší ze všech posuzovaných poloh (6 %). Jen o trochu početnější je vybavení na III. nádvoří (8 %). Mnohem bohatší jsou pohřebiště vně Hradu (Jízdárna 36 %, Strahov 47 %, Jelení ulice 65 %, Lumbeho zahrada/Za Jízdárnou 65 %). I tady je zřejmě základem příčinou kratší chronologický rámec, v němž tato pohřebiště existovala. U pohřebišť uvnitř Hradu hraje úlohu nejen skutečnost, že trvají déle, ale i to, že se jednalo o pohřebiště kostelní, která bývají obvykle nálezově chudá. Ještě výraznější je tato skutečnost, pokud posuzujeme pouze hroby s mimořádným vybavením (předměty z drahých kovů, zbraně, ostruhy). Obě pohřebiště uvnitř hradního areálu mají zastoupení ve výši 1 %. Pohřebiště mimohradní mají zastoupení vyšší (Strahov 6 %, Jízdárna 12 %) až velmi vysoké (Jelení ulice 24 %, Lumbeho zahrada/Za Jízdárnou 36 %).

Orientace pohřbených nevybočuje ze situace nalezené na ostatních soudobých pohřebištích. Převažuje obvyklá poloha na zádech s nataženými nohama i rukama, s hlavou k západu a nohama k východu. Opačná orientace (hlavou k východu) je zaznamenána pouze u jediného hrobu (IIN023). Všechny hroby udržují orientaci východ–západ, tj. stejnou orientaci jako kostel Panny Marie. Drobné odchylky zjišťujeme ve skupině u jižní strany kostela (například IIN017). Pravděpodobně nejde o záměr, ale důsledek pohřbívání na omezeném prostoru těsně u kostela.

Obvyklá je také úprava hrobů. Hrobové jámy byly evidovány pouze ojediněle. Převážná část pohřbů byla zkoumána v rámci tzv. hřbitovní vrstvy vzniklé dlouhodobým pohřbíváním u kostela Panny Marie. Časté je vzájemné narušení. V místech vzdálenějších od kostela se pohřby vyskytují pouze v jediné úrovni. Ve všech zjištěných případech jsou zahlobeny do sídlištních vrstev. Jen málo hrobových jam zasahuje až do podloží. Z tohoto hlediska můžeme pohřebiště v nejbližším okolí kostela Panny Marie charakterizovat jako etážové, ovšem nevynucené přísně vymezeným prostorem hřbitova. Nejvyšší hustota hrobů byla zaznamenána kolem apsidy kostela a u jeho severovýchodního nároží. Svědectvím jsou vícenásobné superpozice (až čtyřnásobné). Ve větší vzdálenosti od kostela registrujeme jenom jednu úroveň pohřbů (s jedinou výjimkou hrobů IIN028 a IIN030 v průchodu mezi II. a III. nádvořím). Podle dochované dokumentace se tyto hroby navzájem neporušují, přesto jsou v zásadě některých registrovány lidské kosti. Vysvětlení tohoto jevu je úkolem dalšího studia.

Úprava pohřbů nevybočuje z dobových zvyklostí. Většinou nezjišťujeme žádné stopy úpravy. Tam, kde tyto stopy nacházíme, se jedná o stopy dřeva převážně v nesouvislých fragmentech pod kostrou, po jejích stranách nebo nad ní (14 hrobů). S vysokou pravděpodobností se nejednalo o regulérní rakve. Jejich použití snad zjišťujeme pouze v případě hrobů u kaple sv. Kříže (IIN077–IIN080). Jednoznačné rozhodnutí však komplikuje fragmentárně dochovaná situace. Použití kamenů (opukových – 14 hrobů) se omezuje na několik kamenů obvykle po stranách kostry. Výraznější obložení většími kameny po bocích kostry a v nohách zjišťujeme u jednoho dětského hrobu (IIN046; obr. 7). Ve dvou případech byly zjištěny pískovcové nezdobené pískovcové náhrobní desky (IIN043 a IIN060). Zvláštní případ představují opukové hrobky v interiéru kostela – stratigraficky starší rozměrná „tumba“ (IIN061) a mladší

Obr. 7. Praha – Hrad, II. nádvoří. Dětský hrob IIN046 s obložení z opukových kamenů. Foto I. Borkovský.
 Abb. 7. Prag – Burg, II. Burghof. Kindergrab IIN046 mit ausgelegten Plänersteinen. Foto I. Borkovský.

Obr. 8. Praha – Hrad, průjezd mezi II. a IV. hradním nádvořím. Hrob IIN019 s torzem kamenné skřínky vytvořeným z opukových dlaždic, 13. století (?). Foto I. Borkovský.
 Abb. 8. Prag – Burg, Durchfahrt zwischen dem II. und IV. Burghof. Grab IIN019 mit Torso der aus Plänerplatten bestehenden Steinkiste, 13. Jhdt. (?). Foto I. Borkovský.

přiřadit čtyři hroby od kaple sv. Kříže. Na východním okraji II. nádvoří tedy zaznamenáváme 11 hrobů. Čtyři hroby registrujeme jako jednotlivé na IV. nádvoří a na hraně Jeleního příkopu (obr. 5).

Základní otázkou je, zda spolu všechny uvedené hroby souvisejí. Lze předpokládat, že ano. Plocha II. nádvoří byla ve vrcholném středověku a v novověku narušena hlubokými terénními zásahy, které odstranily všechny starší situace (příkop před linií opevnění s románskou hradbou, pás zaniklé podsklepené gotické? a renesanční zástavby na jeho západním okraji). Široký pás terénu mezi pohřby v okolí kostela Panny Marie a hroby na východním okraji nádvoří byl zničen, eventuálně nebyl z malé části dosud zkoumán. Podobně je tomu se situací západně od kostela Panny Marie. Zde probíhal další příkop vrcholně středověkého opevnění, který zničil pás starších terénů. Ojedinelé hroby na IV. nádvoří jsou situovány západně od jeho okraje. I ty měly nejspíš souvislost s pohřebišťem u kostela Panny Marie. Kusá znalost této části pohřebiště vyplývá z velkých hloubek, v nichž

do jejího dna zahloubená hrobka (IIN062). Vně kostela je pozoruhodné použití pravoúhlých opukových dlaždic (dochovány pod příř. č. 12177) k vytvoření kamenné skřínky (IIN019; obr. 8).

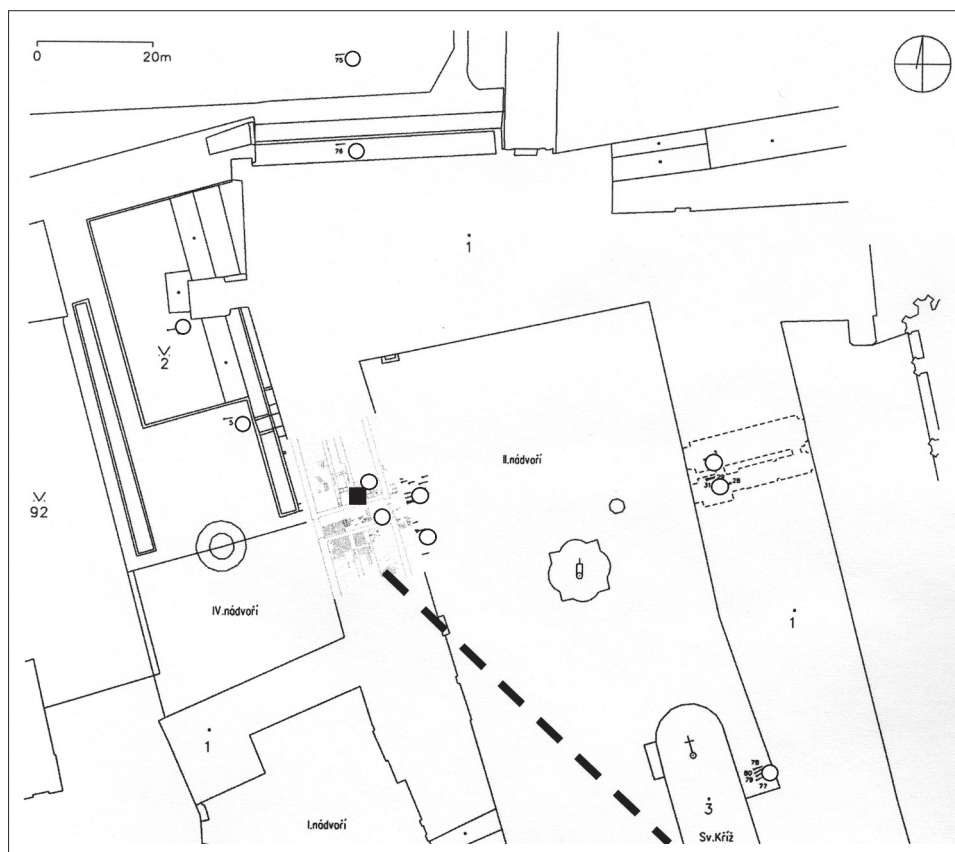
6. Topografie pohřebiště

Nálezová situace dovoluje do určité míry stanovit rozsah pohřebiště. Jeho jádrem byl kostel Panny Marie. Zde se soustřeďuje největší část zjištěných hrobů (65 hrobů). Další skupina byla ve dvou částech zkoumána v průjezdu a průchodu mezi II. a III. nádvořím (7 hrobů), k nimž můžeme

se hroby po zásadních terénních změnách ocitly (9,5–12,8 m). Archeologové pronikli do těchto míst jen ojediněle.

Pohřebiště se rozkládá v severní části II. nádvoří. Archeologická situace dovoluje další upřesnění. I. Borkovský zjistil jižně od kostela vyšetřovanou cestu (obr. 9), která směřovala jihovýchodním směrem k hlavní bráně do akropole hradiště (ve fázi románského opevnění do brány vedle románské Bílé věže). Fungování cesty je oprávněně předpokládáno po dobu existence kostela Panny Marie (9.–13. století). Její pokračování západním směrem není doloženo (bylo zničeno výše uvedeným příkopem), předpokládá se směr do západní brány hradiště (dosud nenalezené). Všechny dosud objevené hroby se nacházejí severně od objevené cesty nebo jejího předpokládaného pokračování jihovýchodním směrem. Přibližně severní polovina západního předhradí tedy sloužila jako pohřebiště. Využití jižní poloviny zůstává víceméně neznámé (výzkum v kapli sv. Kříže doložil značné terénní změny a torza sídlištních situací; Frolíková–Matiášek 2012).

Posuzujeme-li vztah zkoumaných hrobů k rozsahu západního předhradí, lze všechny hroby (s jedinou výjimkou) situovat do plochy, kterou vymezovalo valové opevnění. Linie tohoto opevnění, která oddělovala předhradí od akropole (tj. na východní straně) je průkazně známa – probíhala Středním křídlem. Na severní straně (na hraně Jeleního příkopu) je doložen krátký úsek, který se odděloval od opevnění akropole. Na jižní straně byl podobně

Obr. 9. Praha - Hrad, I, II. a IV. nádvoří. Rekonstrukce průběhu hlavní cesty (přerušovaná čára) probíhající západním předhradím Pražského hradu. Čtvereček - poloha kostela Panny Marie, kroužky zvyrazňují polohu jednotlivých hrobů nebo jejich skupin. Vyhotovil J. Frolík.

Abb. 9. Prag - Burg, I, II. und IV. Burghof. Rekonstruktion des durch die westliche Vorburg der Prager Burg verlaufenden Hauptwegs. Kleines Quadrat - Lage der Marienkirche, die Kreise verdeutlichen die Lage der einzelnen Gräber oder ihrer Gruppen. Erstellt von J. Frolík.

situovaný úsek objeven v kapli sv. Kříže (Frolková–Matiášek 2012, 516–519). Neznáme dosud průběh linie opevnění, která by uzavírala západní předhradí na západní straně. Lze předpokládat, že probíhala podél rokle či terénní deprese, později přeměněné ve vrcholně středověký příkop na hranici s dnešním Hradčanským náměstím. Situace severozápadní části předhradí je ukryta v hloubkách kolem deseti metrů a průběh mohl být do určité míry odlišný od dosavadních rekonstrukcí. Obdobně obtížná je rekonstrukce původní situace na jihovýchodní straně původního předhradí, kde se dnes nacházejí raně novověké stavby (tzv. Jižní výběžek) s více úrovněmi sklepů.

Jedinou výjimku představuje hrob IIN075, který je z dnešního hlediska situován pod hranou Jeleního příkopu. Vzhledem k nálezu v hloubce 9,5 m nelze vyloučit ani zde značnou změnu terénní situace, tudíž i původní situování do opevněné plochy. Na jednoznačný závěr je prozatím málo poznatků.

7. Chronologie pohřebiště

Datování pohřebiště jako celku je vymezeno svědectvím písemných pramenů. Postavení kostela Panny Marie je na základě jejich výpovědi kladeno mezi léta 882 a 884 (Frolík–Maříková–Kubková–Růžičková–Zeman 2000, 17–96). Závěr pohřbívání lze spojit s událostmi roku 1278: „*Toho roku byly vykopány dva příkopy před Pražským hradem, jeden s kameny a jiný větší bez kamenů o šířce 40 loket a hloubce 30. Délka obou sahala od říčky Brusky až k Oboře. Byl obnoven i starý, který je blíže hradní zdi; z jedné strany byl opatřen vápennou zdí. Jeho druhá strana nebyla obnovena. Jeho šířka byla 40 loket a hloubka 50.*“ (Pokračovatelé Kosmovi, 153). Plocha západního předhradí a s nimi i pohřebiště tím byla rozdělena na tři samostatné areály. Kostel Panny Marie zanikl zřejmě o něco dříve. Podle svědectví archeologie byl postižen požárem. Zříceniny kostela byly zavezeny výkopkem z hloubených příkopů. Požár je datován k roku 1255, i když písemný záznam hovoří o následcích vichřice (Frolík–Maříková–Kubková–Růžičková–Zeman 2000, 94–95). Celkově tedy pohřebiště zahrnuje období poslední třetiny 9. století až první poloviny (eventuálně druhé třetiny) 13. století. Převážná část hrobů byla bez milodarů či jiného datovacího materiálu a datovány mohou být pouze do rozmezí trvání pohřebiště.

Hrobové přídatky byly zjištěny pouze v pěti hrobech (v hrobce v interiéru kostela – IIN062) a ve čtyřech hrobech východně od kostela Panny Marie (IIN038, IIN042, IIN045 a IIN046). Větší množství jednotlivostí pochází ze hřbitovní vrstvy. Všechny nálezy byly již dříve podrobeny analýze. Hrobka v interiéru kostela je na základě archeologických nálezů datována nejspíše do první třetiny 10. století a důvodně spojována s knížetem Spytihněvem († 915) a jeho jménem neznámou manželkou († asi 918). Starší, nepoužitá hrobka (IIN061) je připisována knížeti Bořivojovi I. († 889?). Rozbor záušnic, keramiky a skleněných kroužků vymezil období 9.–13. století (Frolík–Maříková–Kubková–Růžičková–Zeman 2000, 67–83). V případě některých nálezů se ocitáme ve stejné situaci jako u výše zmíněné přítomnosti lidských kostí v hrobech, které nic nenarušují. V hrobě IIN046 byla pod dětskou kostrou objevena celá lahovitá nádoba. Hrob však neporušil žádný jiný objekt (hrob, sídlištní objekt). Uložení nádoby pod kostrou navíc dnem vzhůru nesvědčí o běžném milodaru (Frolík–Maříková–Kubková–Růžičková–Zeman 2000, 71, 82–83).

Některé hroby či jejich skupiny lze datovat do užšího rozmezí. Týká se to především skupiny hrobů na jižní straně kostela. Existoval zde přístavek, který měl nejméně dvě fáze (starší dřevěnou a mladší zděnou). Přístavek je spojován s liturgickým provozem 12., případně přelomu 12. a 13. století (Frolík–Maříková–Kubková–Růžičková–Zeman 2000, 94–95). Mladší přístavek měl podlahu z opukových dlaždic. Některé hroby jsou zjištěnými fragmenty této podlahy překryty (IIN005, IIN008 a IIN010). Hrob IIN019 (obr. 8) naopak využil k obložení hrobové jámy dlaždice této podlahy. Vyhloben byl nejspíše po zániku funkce přístavku, který však nelze přesněji datovat (13. století?). Obdobně může být datován také ještě hrob IIN059. Při hloubení jeho hrobové jámy bylo poškozeno základové zdivo mladší fáze apsidy kostela (tj. po roce 1092?).

S pohřbíváním kolem kostela souvisí také otázka pohřbů starších, než je kostel. Při hloubení výkopu pro severovýchodní nároží lodě kostela byl narušen pohřeb, jehož kosti se dostaly (zčásti?) do zásypu výkopu po postavení zdi (hrob IIN052). Severovýchodní nároží je spojováno se starší fází kostela. Pokud je tento závěr správný, byl by hrob IIN052 starší než kostel. Jednoznačné rozhodnutí by však mohl přinést pouze detailní výzkum základových poměrů nároží, který však není možný bez jeho značného narušení.

Hroby na východním okraji II. nádvoří (IIN001–IIN003, IIN028–IIN031, IIN077–IIN080) lze zčásti datovat na základě jejich vztahu k pozůstatkům opevnění oddělujícího akropoli od západního předhradí. Středohradištní a mladohradištní opevnění mělo obvyklou podobu dřevohlinité hradby s příkopem. Minimálně hroby IIN001, IIN077–IIN080 byly zapuštěny do částečně zaplněného příkopu. Mohou být datovány do období, kdy příkop již neplnil svou funkci, tj. nejspíše krátce před jeho zánikem, eventuálně až po postavení románské hradby v roce 1135. Nejméně jeden hrob byl postavením románské hradby porušen (IIN028), tudíž byl vyhlouben před rokem 1135. Vzhledem k situování do výplně příkopu před valem to zřejmě nebylo dlouho před tímto datem.

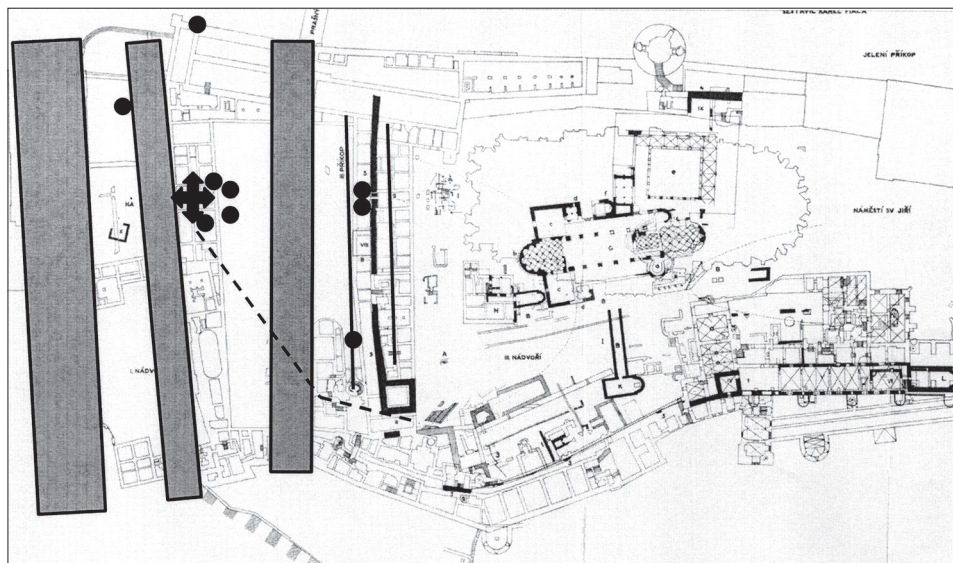
Určitou možnost pro datování některých hrobů představují nálezy ze hřbitovní vrstvy. Nálezy z této vrstvy, případně ze zásypů jednotlivých hrobů, zahrnují keramiku 10. (9.?) až 13. století. Je tedy zřejmé, že hroby s obsahem keramiky ze 13. století (keramika s klasicky zduřelými okraji) pocházejí až ze závěrečné fáze existence hřbitova. O povaze vrstvy (souvrství), do něhož byly hroby zapouštěny, nemáme dostatek informací. Je pravděpodobné, že byla nějak vnitřně členěna, protože jinak nelze vysvětlit dlouhý chronologický záběr i zastoupení více keramických typů (okraje s profilací kalichovitou, tzv. archaicky zduřelou i keramika středohradištního rázu). Některé hroby byly do této vrstvy zahloubeny tak, že nedosáhly na její bázi. Pokud byla během výzkumu vyčleněna keramika z této části vrstvy, obsahovala chronologicky starší keramiku s kalichovitou profilací okraje. Toto pozorování potvrzuje předpoklad o původním vnitřním členění hřbitovní vrstvy a datuje zmíněné hroby do období 12. století a mladšího.

8. Pohřebiště a opevnění západního předhradí

Výše uvedená pozorování dovolují vyslovit určité závěry o charakteru západního předhradí Pražského hradu v mladohradištním období (eventuálně přesněji v období před vyhloubením příkopů v roce 1278). Již výše jsme vymezili rozsah západního předhradí, jak ho naznačuje terénní konfigurace a zatím nevelké pozůstatky dřevohlinité hradby (valu) na severní a jižní straně. V poslední době byla opakovaně zpochybňována existence dělicí linie (opevnění), která by oddělovala západní předhradí od západněji situovaného předpolí Pražského hradu v areálu dnešních Hradčan (Boháčová–Herichová 2008, 286–292). Objevily se též úvahy zvětšující areál předhradí na celé Hradčany. Nebudeme na tomto místě řešit otázku, zda byl areál Hradčan opevněn podobně jako například Malá Strana (i když v poslední době přibývají indicie, že tomu tak mohlo být).

Západní předhradí mělo být odděleno od pozdějších Hradčan přirozenou roklí (nebo stržemi zařezávajícími se z obou stran do úbočí hradního ostrohu), upravovanou později do podoby příkopu (původní vzhled ostrohu; Příběh 2003, 31–33). Novověká úprava příkopu natolik změnila původní situaci, že dnes lze snadno zpochybnit i existenci původní rokle. Situace pohřebiště a jeho vztah k soudobému nebo mladšímu opevnění však naznačují, že zde nějaká oddělující linie existovala (obr. 10).

Hroby u východního okraje II. nádvoří jsou zapuštěny do výplně příkopu před dřevohlinitou hradbou (valem). Datovány jsou do období po postavení románské hradby. Hroby jsou situovány tak, že nemohl být vyhlouben příkop, který se jinak před hradbou předpokládá. Mezi hroby a hradbou nezůstává dostatečně široká mezera. V případě, že by se příkop nacházel západně od hrobů, byly by uvedené hroby odděleny tímto příkopem od ostatního pohřebiště. Navíc by pro pohřbívání byla využita plošina před hradbou (jakási berma), což je velmi neobvyklá situace. Podobná musela být situace v závěrečné fázi existence

Obr. 10. Praha – Hrad, I, II. a IV. nádvoří. Lokalizace jednotlivých příkopů, zmiňovaných k roku 1278 (šedé plochy), černé linie zvyrazňují průběh staršího příkopu před valovým opevněním (před rokem 1135), křížek – kostel Panny Marie, kroužky – poloha jednotlivých skupin hrobů, čárkovaně cesta směřující od kostela Panny Marie k bráně do akropole hradíště. Vyhotovil J. Frolík.
 Abb. 10. Prag – Burg, I, II. und IV. Burghof. Lokalisierung der einzelnen, zum Jahr 1278 erwähnten Gräben (graue Flächen), die schwarzen Linien verdeutlichen den Verlauf des älteren Grabens vor der Wallbefestigung (vor 1135), Kreuz – Marienkirche, Kreise – Lage der einzelnen Gräbergruppen, gestrichelt – Weg von der Marienkirche zum in die Akropolis der Burg führenden Tor. Erstellt von J. Frolík.

starší dřevohlinité hradby/valu (tj. před rokem 1135), protože nejméně jeden hrob byl při budování románské hradby porušen. Příkop před dřevohlinitou hradbou/valem musel být podle terénních pozorování z valné části zaplněn, tj. víceméně nefunkční. Zaznamenáváme tedy pro dvě chronologická období opevnění, které nebylo plně funkční. U strany, z níž je Pražský hrad nejzranitelnější, to překvapuje. Logicky se nabízí vysvětlení, že zde byla ještě nějaká další opevňovací linie, která vyvažovala nedostatky linie první. Situována mohla být pouze západně od nejzápadnějších zjištěných hrobů, čímž se dostáváme do prostoru předpokládané hradčanské rokle.

Určité problémy jsou i s interpretací zprávy z roku 1278, zejména s pasáží o obnově příkopu („starý /příkop/, který je blíže hradní zdi“). Horizontální stratigrafie naznačuje, že zde po postavení románské hradby žádný příkop nebyl. Jeho vyhloubení by oddělilo část pohřebiště od ostatní plochy. Museli bychom předpokládat, že „starý příkop“ nebyl v roce 1278 natolik starý, ale že byl vyhlouben až v závěrečné fázi existence pohřebiště (tj. v pokročilejším 13. století?).

9. Závěr

Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu je prvním detailně zpracovaným pohřebním areálem v zastavěné hradní ploše. Doplnuje poznatky o vývoji prostoru, v němž se nacházel nejstarší hradní kostel Panny Marie. Podařilo se vysledovat jeho složitý vývoj, rozsah i chronologické zařazení. Zdá se, že v mladohradištním období byla valná část západního předhradí Pražského hradu užívána jako pohřební areál hradních obyvatel. Zpracování nálezů identifikovalo pohřebiště jako entitu, o níž byly poznatky shromažďovány po velmi dlouhé období v často různorodé kvalitě. Z dnešního hlediska by mohly být považovány informace o mnoha hrobech za neúplné. Celkové vyhodnocení však dovolilo vyslovit závažné poznatky nejen o pohřebišti, ale také o vývoji a rozsahu západního předhradí Pražského hradu v období 9.–13. století. Zároveň naznačilo klíčové problémy, které by bylo vhodné řešit při výzkumu těch částí pohřebiště, které ještě na svůj výzkum čekají.

Príspevek byl vyhotoven jako součást projektu P405-12-2195 „Pohřebiště v Lumbeho zahradě Pražského hradu. Analýza šperků a hrobové výbavy v souvislostech počátků Pražského hradu a přemyslovské domény“, podporovaného Grantovou agenturou ČR.

Prameny a literatura

- BOHÁČOVÁ, I.–HERICHOVÁ, I., 2008: Raně středověký sídelní areál v západní části hradčanského ostrohu – The Early Medieval settlement area in the western part of the Hradčany promontory, *Archaeologica Pragensia* 19, 257–308.
- BOHÁČOVÁ, I.–BLAŽKOVÁ, G., 2011: Pohřebiště na Loretánském náměstí v Praze–Hradčanech. Archeologický výzkum Ivana Borkovského a jeho výsledky – Burial Grounds at Loretánské Square in Prague–Hradčany. The archaeological excavation of Ivan Borkovský and results thereof. *Castrum Pragense* 11. Díl I, II. Praha.
- BORKOVSKÝ, I., 1949: O počátcích pražského hradu a nejstarším kostele v Praze. Praha.
- 1953: Kostel Panny Marie na pražském hradě – Kostel bogorodicy v Pražskom gradě – Église de la Ste Vierge au Château de Prague, *PA XLIV*, 129–198.
- 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat – Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten. Praha.
- 1975: Svatojiříská bazilika a klášter na Pražském hradě – Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg. Praha.
- DENÍK, 1929: Hrad Pražský – III. nádvoří. *Denník vykopávek 1929 /24. IV.–18. VI./ II.* (s. 1039–1136), rkp. uložen na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.
- 1929–1934: Proslouzení denníku archeologického výzkumu na Hradě pražským 19. VI. 1929 – 8. I. 1934 (s. 1137–1245), rkp. uložen na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.
- FROLÍK, J., 2008: Achtzig Jahre Archäologie auf der Prager Burg. – 80 years of Archeology on Prague Castle – 80 ans d'archéologie au château de Prague – 80 años de arqueología en el castillo de Praga – 80 let archeologického výzkumu na Pražském hradě. In: *Sites of Memory. Between Scientific Research and Collective representations. Castrum Pragense* 8 (Maříková, J., ed.), 31–46. Praha.
- v tisku: Das Gräberfeld im sog. Lumbe-Garten auf der Prager Burg – eine Fallstudie zur Untersuchung der Sozialstruktur des 10. Jahrhunderts. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas (Biermann, F.–Kersting, T.–Klammt, A., edd.).
- FROLÍK, J.–MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, J.–RŮŽIČKOVÁ, E.–ZEMAN, A., 2000: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů – Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg aufgrund der archäologischen Quellen. *Castrum Pragense* 3. Praha.
- FROLÍK, J.–SMETÁNKÁ, Z., 1997: Archeologie na Pražském hradě. Praha – Litomyšl.
- FROLÍKOVÁ, D.–MATIÁŠEK, J., 2012: Archeologie v budově kaple sv. Kříže na Pražském hradě – Die Archäologie im Gebäude der Heiligkreuzkapelle auf der Prager Burg, *AH* 37, 513–527.
- POHRBÍVÁNÍ, 2005: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích – Das Bestatten auf der Prager Burg und Ihren Vorfeldern. Díl I.1 – Textová část. *Castrum Pragense* 7 (Tomková, K., ed.). Praha.
- 2006: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích – Das Bestatten auf der Prager Burg und Ihren Vorfeldern. Díl I.2 – Katalog. *Antropologie. Castrum Pragense* 7 (Tomková, K., ed.). Praha.
- POKRAČOVATELÉ KOSMOVI: Pokračovatelé Kosmovi (Hrdina, K.–Tomek, V. V.–Bláhová, M., edd.). Praha 1974.
- PŘÍBĚH, 2003: Příběh Pražského hradu – Story of Prague Castle (Klazarová, P., ed.).
- TOMKOVÁ, K., 2006: Raně středověká pohřebiště na předpolí Pražského hradu I. In: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Díl I.2 – Katalog. *Antropologie. Castrum Pragense* 7 (Tomková, K., ed.). Praha, 5–128.

Zusammenfassung

Das Gräberfeld auf dem II. Burghof der Prager Burg

Das Areal, auf dem sich die untersuchten Gräber befinden, umfasst den gesamten Westteil der heutigen Prager Burg, d.h. den heutigen II. Burghof, den I. Burghof und den Burghof „Auf der Bastion“ oder auch IV. Burghof (Abb. 1, 2). Aus historischer Sicht handelt es sich um die westliche Vorburg der frühmittelalterlichen Prager Burg (Frolík–Smetánka 1997). Hinsichtlich der Entwicklungsgeschichte der Prager Burg ist die untergegangene Marienkirche das wichtigste Objekt. Sie wurde irgendwann in den Jahren 882–884 als ältester Kirchenbau auf der Burg errichtet (Frolík–Maříková–Kubková–Růžičková–Zeman 2000, 17–96). Die aus dem abgegrenzten Areal stammenden Grabfunde wurden im Zeitraum zwischen den Jahren 1928–1992 gemacht.

Grabfunde wurden erstmals bei der im Jahr 1928 in der Durchfahrt zwischen dem II. und III. Burghof durchgeführten Vertiefung des Stollens/Nutztunnels verzeichnet (IIN001–IIN003). Weitere zwei Gräber (IIN004–IIN005) wurden 1930 bei der Anlage von Sondagen auf dem IV. Burghof dokumentiert. Die erste

große Gruppe von Bestattungen wurde ebenfalls im Jahr 1930 in der den II. und IV. Burghof verbindenden Durchfahrt untersucht (Abb. 3). Die Geländesituation in der Durchfahrt wurde detailliert publiziert (Frolík–Maříková–Růžicková–Zeman 2000, 51–53, 89–90; Borkovský 1949, 67–73, Abb. II und III; 1953, 130). Es wurden 18 Gräber dokumentiert (IIN006–IIN023). Im Rahmen der Suche nach der Marienkirche wurden im Jahr 1946 im Nordwestflügel mehrere Sondagen angelegt und vier weitere Gräber entdeckt (IIN024–IIN027). Parallel zu der zwischen dem II. und III. Burghof existierenden Durchfahrt wurde im Jahr 1948 auf der Südseite ein Durchgang für Fußgänger angelegt (vier weitere Gräber, IIN028–IIN031). Die größte Anzahl an Grabfunden wurde in den Jahren 1950–1952 bei einer archäologischen Flächengrabung im Nordwestflügel registriert. Damals wurden die Fundamente der Marienkirche entdeckt, auf die sich dann anschließend das Hauptinteresse der Grabung konzentrierte (Borkovský 1953; Frolík–Maříková–Růžicková–Zeman 2000, 51–53, 89–90). Insgesamt wurden 45 Gräber untersucht (NII032–IIN074; Abb. 4). Mit dem 1960 am Nordflügel, in dem sich der Spanische Saal befindet, gemachten Fund zweier Gräber (IIN075, IIN076) kehren wir wieder auf den IV. Burghof zurück. Die letzte archäologische Aktivität bestand aus einer Rettungsgrabung auf dem II. Burghof an der Heiligkreuzkapelle im Jahr 1992. Untersucht wurden vier Gräber (IIN077–IIN080). Insgesamt wurden in der Zeit von 1929–1992 auf der Fläche der ursprünglichen, westlichen, frühmittelalterlichen Vorburg der Prager Burg 80 Gräber entdeckt und dokumentiert (Abb. 5, 6). Ein Schätzung der gesamten ursprünglichen Anzahl ist unrealistisch, jedoch gibt es den Anschein, dass die gefundenen Gräber nur einen kleineren Teil der ursprünglichen Wirklichkeit darstellen.

Die durchgeführte anthropologische Analyse erlaubt einige Beobachtungen über die Population, die an der Marienkirche die Bestattungen durchführte. Das Gräberfeld zeichnet sich dadurch aus, dass darauf von allen Gräberfeldern auf der Burg und Umgebung die meisten Kinder bestattet wurden (57 %). Hinsichtlich Grabbeigaben ist es sehr arm (Liebesgaben, persönliche Ausstattung – nur 6 %). Noch deutlicher wird diese Tatsache, wenn nur außerordentlich gut ausgestattete Gräber ausgewertet werden (Edelmetalle, Waffen, Sporen – 1 %, d.h. lediglich ein Grab).

Die Orientierung der Bestatteten weicht nicht von der auf den übrigen zeitgleichen Gräberfeldern vorgefundenen Situation ab (auf dem Rücken mit angezogenen Beinen und auch Armen, mit dem Kopf nach Westen und den Füßen nach Osten). Die Ausstattung der Gräber ist ebenfalls gewöhnlich. Die Gräber in der nächsten Umgebung der Marienkirche können als Etagengräber charakterisiert werden, was allerdings nicht zwangsläufig durch den streng abgegrenzten Raum des Gräberfeldes gegeben ist. In größerer Entfernung von der Kirche registrieren wir nur ein Höhenniveau. Bei den vorgefundenen Belegen für eine Herrichtung der Grabgruben handelt es sich um Holzspuren, überwiegend in zusammenhangslosen Fragmenten (14 Gräber). Die Verwendung von Steinen (14 Gräber) begrenzt sich auf nur einige Steine, gewöhnlich an den Seiten des Skeletts. Eine ausgeprägtere Auslegung des Skeletts mit Steinen an den Seiten des Skeletts und an den Beinen wurde bei einem Grab entdeckt (IIN046; Abb. 7). In zwei Fällen wurden unverzierte Sandsteingrabplatten entdeckt (IIN043, IIN060). Einen besonderen Fall stellen aus Pläner bestehende Grabstätten im Kircheninnern dar – eine stratigraphisch ältere, ausgedehnte „Tumba“ (IIN061), und eine jüngere, in deren Boden eingelassene Grabstätte (IIN062). Außerhalb der Kirche ist die Verwendung von rechteckigen Plänerplatten zur Herstellung einer Steinkiste bemerkenswert (IIN019; Abb. 8).

Die Fundsituation erlaubt bis zu einem gewissen Grad, das Ausmaß des Gräberfeldes zu bestimmen. Seinen Kern bildete die Marienkirche. In ihr ist der größte Teil der entdeckten Gräber konzentriert (65 Gräber). Eine weitere Gruppe wurde in zwei Teilen in der Durchfahrt und im Durchgang zwischen dem II. und III. Burghof untersucht (7 Gräber), denen vier Gräber von der Heiligkreuzkapelle zugeordnet werden können. Vier Gräber registrieren wir als Einzelgräber auf dem IV. Burghof und am Rand des Hirschgrabens (Abb. 5). Man kann davon ausgehen, dass alle entdeckten Bestattungen zusammenhängen und ihre beträchtliche Entfernung voneinander eine Folge dessen ist, dass die Flächen zwischen ihnen zerstört wurden. Das Gräberfeld erstreckt sich über den Nordteil des II. Burghofs. Südlich der Marienkirche wurde ein Geröllweg entdeckt (Abb. 9), der in südöstlicher Richtung zum in die Akropolis der Burg führenden Haupttor (in der Phase der romanischen Wehranlage bis zum Tor neben dem romanischen Weißen Turm) verlief. Die Benutzung des Weges wird berechtigtermaßen in die Zeit gelegt, als die Marienkirche funktionierte (9.–13. Jhdt.). Alle bisher entdeckten Gräber befinden sich nördlich dieses Weges. Annähernd die nördliche Hälfte der westlichen Vorburg diente als Gräberfeld, die Nutzung der südlichen Hälfte bleibt unbekannt. Alle Gräber können (mit einer Ausnahme) in die von der Wallbefestigung abgegrenzte Fläche situiert werden. Die Linie dieser Befestigung trennte die Vorburg von der Akropolis (d.h. auf der Ostseite) und verlief durch den Mittelflügel. Auf der Nordseite (Am Rande des Hirschgrabens) ist ein kurzer Abschnitt belegt, der sich von der Befestigung der Akropolis absonderte. Auf der Südseite wurde ein ähnlich situierter Abschnitt in der Heiligkreuzkapelle entdeckt (Frolík–Matiášek 2012, 516–519). Der Verlauf der Befestigungslinie, mit welcher die westliche Vorburg an der Westseite geschlossen wurde, ist bislang unbekannt. Es ist anzunehmen, dass sie entlang der Schlucht verlief, die im Hochmittelalter in den an den heutigen Hradšchiner Platz grenzenden Graben umgewandelt wurde.

Die Datierung des Gräberfeldes als Ganzes wird durch schriftliche Quellen abgegrenzt. Die Erbauung der Marienkirche liegt zwischen den Jahren 882 und 884 (Frolík–Maříková–Kubková–Růžicková–Zeman 2000, 17–96). Das Ende der Bestattungen kann mit den Ereignissen des Jahres 1278 in Verbindung gebracht werden, d.h. mit der Vertiefung von drei Gräben und der Unterteilung der Vorburg in drei selbständige Areale. Die Marienkirche ist offenbar etwas früher verschwunden, wahrscheinlich im Jahr 1255 (Frolík–Maříková–

Kubková–Růžičková–Zeman 2000, 94–95). Insgesamt umspannt das Gräberfeld demnach den Zeitraum zwischen dem letzten Drittel des 9. Jahrhunderts und der ersten Hälfte (evtl. dem zweiten Drittel) des 13. Jahrhunderts. Grabbeigaben wurden lediglich in fünf Gräbern entdeckt. Eine größere Menge an Details stammt aus der Friedhofsschicht. Die Grabstätte im Kircheninnern wird aufgrund der archäologischen Funde spätestens in das erste Drittel des 10. Jahrhunderts datiert und begründetermaßen mit Herzog Spytihněv († 915) und seiner namentlich nicht bekannten Ehefrau († ca. 918) in Verbindung gebracht. Die ältere, nicht genutzte Grabstätte (IIN061) wird Herzog Bořivoj I. († 889?) zugeschrieben. Durch die Analyse der übrigen Funde – Haarringe, Keramik und Glasringe – wurde ein Zeitraum vom 9. bis 13. Jahrhundert abgegrenzt (Frolík–Maříková–Kubková–Růžičková–Zeman 2000, 67–83). Einige Gräber bzw. Grabgruppen können in eine engere Zeitspanne datiert werden. Das betrifft vor allem die Grabgruppen an der Kirchensüdseite. Dort existierte ein Anbau, der mindestens zwei Phasen hatte (eine ältere Holz- und eine jüngere Steinphase). Der Anbau wird mit dem liturgischen Betrieb im 12., evtl. zur Wende des 12. und 13. Jahrhunderts in Verbindung gebracht (Frolík–Maříková–Kubková–Růžičková–Zeman 2000, 94–95). Der jüngere Anbau hatte einen Boden aus Plänerplatten. Einige Gräber wurden nachweislich mit Fragmenten dieses Bodens abgedeckt (IIN005, IIN008 a IIN010). Umgekehrt wurden bei Grab IIN019 (Abb. 8) Platten dieses Bodens zur Auslegung der Grabgrube verwendet. Das Grab wurde wahrscheinlich ausgehoben, nachdem der Anbau seine Funktion eingebüßt hatte, was jedoch nicht genauer datiert werden kann (13. Jhd.?). Die Gräber am Ostrand des II. Burghofs lassen sich teilweise aufgrund ihrer Beziehung zu den Resten der Befestigung datieren, welche die Akropolis von der westlichen Vorburg trennte. Die Befestigung aus der Zeit vor 1135 hatte die übliche Form einer Wehrmauer aus Holz-Lehm und einen Graben. Mindestens fünf Gräber wurden in den teilweise verfüllten Graben eingelassen, der damals seine Funktion bereits nicht mehr erfüllte, d.h. höchstwahrscheinlich kurz vor seinem Untergang, evtl. erst nach dem Bau der romanischen Wehrmauer nach dem Jahr 1135. Mindestens ein Grab wurde durch den Bau der romanischen Wehrmauer gestört (IIN028) und war demnach bestimmt vor dem Jahr 1135 ausgehoben worden.

Alle hier aufgeführten Beobachtungen erlauben es, gewisse Schlüsse über den Charakter der westlichen Vorburg der Prager Burg in der Zeit vor der Aushebung der Gräber im Jahr 1278 zu ziehen. Weiter oben wurde die Ausdehnung der westlichen Vorburg in dem Maße bereits abgegrenzt, wie es von der Geländekonfiguration und von den bislang geringen Überresten des Holz-Lehm-Walles an der West- und Südseite angedeutet werden. In der letzten Zeit wurde wiederholt die Existenz einer Befestigung angezweifelt, durch welche die westliche Vorburg vom westlichen Vorfeld, d.h. vom heutigen Hradšchin abgetrennt gewesen wäre (Boháčová–Herichová 2008, 286–292). Die westliche Vorburg sei vom späteren Hradšchin durch eine natürliche Schlucht (die sog. Hradšchiner Schlucht) abgetrennt gewesen, die später in die Form eines Grabens gebracht worden wäre (ursprüngliches Aussehen des Bergsporns – Přiběh 2003, 31–33). Die neuzeitliche Gestaltung des Grabens hat die ursprüngliche Situation so sehr verändert, dass man heute auch die Existenz der ursprünglichen Schlucht leicht anzweifeln kann. Die Situation des Gräberfeldes und seine Beziehung zur zeitgleichen oder jüngeren Befestigung deuten jedoch an, dass hier irgendeine Trennlinie existiert hat (Abb. 10). Die Gräber am Westrand des II. Burghofs sind in die Verfüllung des Grabens vor dem Holz-Lehm-Wall eingelassen. Sie werden in einen Zeitraum datiert, nachdem die romanische Wehrmauer gebaut wurde (1135). Die Gräber sind so situiert, dass kein Graben ausgehoben werden konnte, den man sonst vor einer Wehrmauer voraussetzt. Zwischen den Gräbern und der Wehrmauer bleibt keine ausreichend breite Lücke mehr übrig. Falls sich der Graben westlich von den Gräbern befunden hätte, wären die betreffenden Gräber durch diesen Graben vom restlichen Gräberfeld getrennt gewesen. Darüberhinaus wäre für die Bestattungen das Plateau vor der Wehrmauer genutzt worden, was eine sehr ungewöhnliche Situation ist. Die Situation in der Schlussphase des älteren Holz-Lehm-Walles (d.h. vor dem Jahr 1135) muß ähnlich gewesen sein. Der Graben vor dem Holz-Lehm-Wall muss gemäß den Geländebeobachtungen größtenteils verfüllt, d.h. mehr oder weniger außer Betrieb gewesen sein.

Wir verzeichnen demnach für zwei chronologische Zeiträume eine Befestigung, die nicht völlig funktionsfähig war. An der Seite, von welcher die Prager Burg am verwundbarsten ist, überrascht dies. Es bietet sich die logische Erklärung an, dass dort noch irgendeine weitere Befestigungslinie existiert hat, die lediglich westlich von den am westlichsten entdeckten Gräbern, d.h. im Raum der mutmaßlichen “Hradšchiner-Schlucht” gelegen haben muss.

Der vorliegende Beitrag wurde im Rahmen des von der Förderagentur der Tschechischen Republik geförderten Projekts P405-12-2195 “Das Gräberfeld im Lumbe-Garten der Prager Burg. Analyse des Schmucks und der Grabausstattung im Kontext der Anfänge der Prager Burg und der Přemyslidendomäne” ausgearbeitet.

PhDr. Jan Frolík, CSc., Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., Letenská 4, 118 01 Praha, frolik@arup.cas.cz

